

**დედაენა, როგორც ეროვნული
იდენტობის საფუძველი პროფ. გურამ რამიშვილის
ენერგეისტულ ენის თეორიაში**

**I. დედაენა როგორც მსოფლამგები გონითი ძალა ენერგეისტულ
ენის თეორიაში**

ენერგეისტულ ენის თეორიასა და ენათმეცნიერებაში (ვ. ფონ ჰუმბოლდტი, ლ. ვაისგერბერი, ჰ. გიპერი, გ. რამიშვილი) ენის ონტოლოგიური არსი და ენის, როგორც გონითი ძალის (geistige Kraft), მოქმედება და უმთავრესი გონითი ფუნქციები ასეა განსაზღვრული:

- a) ცნობიერების აგებაში მონაწილეობა;
- b) ისტორიისა და კულტურის აგებაში ჩართვა;
- c) ენობრივი სოციუმის (ერის) შექმნა [რამიშვილი 2000: 10].

ცხადია, ენერგეისტული ენის თეორია, გამოყოფს რა ზოგადად ენის ამ ფუნდამენტურ გონით ფუნქციებს, იქვე ენას გაიაზრებს, როგორც საუკუნეების მანძილზე ისტორიულად არსებულ და მოცემულ ბუნებრივ ენას (Natursprache) (მაგ. ქართული, გერმანული, ფრანგული, იტალიური, იაპონური და ა. შ. ენები), ანუ ენას, როგორც დედაენას (გერმ. Muttersprache, ფრანგ. Langue Maternelle, რუს. Родной Язык), რომელიც „აღჭურვილია“ საკუთარი მსოფლხატიითა (Weltbild) და მსოფლხედვით (Weltansicht) (ვ. ფონ ჰუმბოლდტი), ან სხვაგვარად – მსოფლაგებით (Weltbildung) (ლ. ვაისგერბერი, გ. რამიშვილი). შესაბამისად, თუკი ზოგადად საუბარია ენობრივ მსოფლხედვაზე, მაშინ იმპლიციტურად იგულისხმება დედაენობრივი მსოფლხედვა.

დედაენა, როგორც კონკრეტული მსოფლხედვისა და მსოფლაგების/მსოფლქმნის (Weltbildung) მატარებელი გონითი ფორმა და ძალა, იმთავითვე იკავებს შუამავალ პოზიციას ცალკეულ სუბიექტსა, როგორც ამა თუ იმ დედაენობრივი ერთობის (Sprachgemeinschaft), ე. ი. ამა თუ იმ ერის წარმომადგენელსა და გარესამყაროს შორის და ამ შუალედური პოზიციიდან გამომდინარე, „ეთნიკური“ სუბიექტი დედაენის საფუძველზე იქმნის ისეთ თვალსაზრისსა და ხედვას სამყაროზე, როგორსაც ამას თავად დედაენა განუსაზღვრავს მას. ამგვარად, დე-

დაენა „ჩასმულია“ სუბიექტსა და სინამდვილეს შორის, ის არის შუა სინამდვილე (Zwischenwelt).

აქედან გამომდინარე, ცალკეული ინდივიდი, როგორც ამა თუ იმ ერის წარმომადგენელი და *დედაენობრივი* მსოფლხედვით აღჭურვილი ანთროპოლოგიური არსი, სამყაროში ორიენტირებასა და თვითიდენტიფიკაციას ახდენს სწორედ საკუთარი *დედაენის* ბაზაზე და თავის თავს მოიზრებს ამ *დედაენაზე* მოლაპარაკე ენობრივი სოციუმის, შესაბამისად, ერის განუყოფელ წევრად და საკუთარი *დედაენის* მიერ აგებული ეროვნული კულტურისა და ისტორიის ნაწილად. სუბიექტსა და *დედაენას* შორის აპრიორულად მოცემულ ამ დისპოზიციას გერმანელი ნეოჰუმბოლდტიანელი ენათმეცნიერი ლ. ვაისგერბერი *ენობრივ რეალიზმს* (Sprachrealismus), უწოდებს [ვაისგერბერი 1957: 29-31], სადაც იგი გამოჰყოფს სუბიექტის ცნობიერებაში საკუთარი *დედაენის* აპრიორული მოქმედების შემდეგ სამ დიმენსიას:

1. სუბიექტის მიერ *დედაენის* ენობრივი ბგერითი აღმნიშვნელების („sprachliche Lautungen“) „ძალმოსილების“ („Geltung“) თავისთავადი აღიარება, როდესაც ამ აღმნიშვნელებს იგი ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე ექვემდებარება;
2. სუბიექტის მიერ *დედაენობრივი* შინაარსების („Sprachinhalte“) „ძალმოსილების“ („Geltung“) თავისთავადი აღიარება, როდესაც, როგორც წესი, სუბიექტს ეჭვი არ ეპარება მათ ჭეშმარიტებაში და ყოველგვარი კრიტიკული გადამოწმების გარეშე იღებს ამ შინაარსებს;
3. ნდობა *დედაენობრივი* აღმნიშვნელების „პირველადი და წარმმართველი ღირებულების“ („Leitwert“) მიმართ, როდესაც სუბიექტი ენის ბგერით ნიშნებს ენობრივი შინაარსების განუყოფელ ნაწილად მოიზრებს და განიცდის და მათ ენის შინაარსობრივი დაუფლების აუცილებელ საყრდენად მიიჩნევს [ვაისგერბერი 1957: 31].

ამგვარად, ენერგესიტიული ენის თეორიის თანახმად, სუბიექტი იმთავითვე „ენდობა“ და „ემორჩილება“ მისი ეგზისტენციისათვის აპრიორად ქცეულ *დედაენას*, ექვემდებარება *დედაენის* აპრიორულობასა და მის მიერ მოწოდებულ *დედაენობრივ მსოფლხედვას* („ენობრივი შინაარსები“, „Sprachinhalte“), რის საფუძველზეც სუბიექტის ცნობიერებაში იმთავითვე იქმნება წინაპირობა იმისა, რომ შემდგომ მან (**დედა-ენის**, როგორც გონითი ძალის, საშუალებით სინამდვილე საკუთარი ცნობიერების საკუთრებად აქციოს („სამყაროს გასიტყვება“ „Worten der Welt“) (ლ. ვაისგერბერი) და შედეგად საკუთარი სუბიექტურობა საკუთარი ეროვნული კულტურისა და ერის განუყოფელ ნაწილად

გააცნობიეროს. დედაენის მიერ დაფუძნებული ეს ენობრივი რეალობა კი, როგორც ვნახეთ, ვაისგერბერის მიხედვით აპრიორული ბუნებისაა (“selbstverständlich”), რაც შემდგომ ქმნის ყოველი ცალკეული სუბიექტისა და ზოგადად ერის, როგორც დედაენით დეტერმინებული სუბიექტების ერთობის, ცნობიერებაში ეროვნული თვითიდენტობის დაფუძნების წინაპირობას.

II. დედაენა და ეროვნული იდენტობა

პროფ. გურამ რამიშვილის ენერგეტიკულ ენის თეორიაში

თავის დედაენის თეორიაში დედაენობრივი რეალიზმის პოსტულატს ასევე იზიარებს და აფუძნებს ქართველი ნეოჰუმბოლდტოლოგი და ენერგეტიკული ენის თეორიის წარმომადგენელი, პროფ. გურამ რამიშვილიც (1932-1998), რომლის მიხედვითაც, დედაენა სოციუმის, ამ შემთხვევაში ერის, ყოველი ცალკეული წარმომადგენლის ცნობიერ და ქვეცნობიერ აღქმაში ფუძნდება, როგორც აპრიორული შუამავალი გონითი ძალა, რომლის საშუალებითაც „ეროვნული“ სოციუმის ყოველი ცალკეული წევრი, ერთი მხრივ, სწორედ „დედაენობრივად“ ჭვრეტს სამყაროს, ხოლო, მეორე მხრივ, საკუთარ თავს მოიაზრებს და თანაგანიცდის ამ კონკრეტული „ეროვნული“ სოციუმის კულტურისა და ისტორიის განუყოფელ ნაწილად:

ყოველი ემპირიული ენა უკვე „სუბიექტია“ თუნდაც იმ გაგებით, რომ თავისებურად აჯგუფებს და აცალკევებს საგნებს ფორმის, ფერის, სიდიდის... მიხედვით; თითოეული მათგანი საგანთა და მოვლენათა კლასიფიკაციის უნიკალურ წესებს გვაწვდის; ადამიანი ბავშვობიდანვე იმსჭვალება საგნობრივი ხედვის დედაენობრივი წესით და სრული შთაბეჭდილებაა, თითქოს ადამიანი კი არ ეუფლებოდეს ენას, არამედ ენა – ადამიანს. [...] როგორ არის აგებული დედაენის მსოფლგაგება? როგორ გვეძლევა იგი? როგორც ითქვა, გაუცნობიერებლად და, ამავე დროს, საოცარი რეალური ქმედების ძალით; ძნელად სადეფინიციოა იგი და, ამავე დროს, გამოსაყენებელია თავისუფლად და განუსაზღვრელად, არავის რომ არ ეკუთვნის მთლიანად და თითოეულს რომ ევლინება, როგორც თავსმოხვეული. [...] ადამიანი საუბრობს იმაზე კი არა, რაც ფიზიკურად მისი მხედველობის არეშია მოქცეული, არამედ „ცნობიერების საგანზე“, „გააზრებულ საგანზე“ და ეს „გააზრება“, აზრმდებლობა არ ხორციელდება ენის გარეშე. ენა კი არ აღბეჭდავს აზრის მოქმედების მხოლოდ შედეგს, არამედ თვით სინამდვილის საგნის ცნობიერების საგნად გადაქცევა ენის (ანუ, დედაენის – კ. ბ.) შემწეობით ხდება. მეტყველი არ ლაპარაკობს „რაიმეზე თავისთავად“, არამედ თავისი ცნობიერების ობიექტებზე – იმ შეფერილობით, როგორადაც ისინი წარმოდგენილია თავის დედაენაში“ [რამიშვილი 2000: 35, 39, 95].

აქედან გამომდინარე, გ. რამიშვილი გამოყოფს დედაენის იმ ფუნდამენტურ გონით ფუნქციებს, რაც საბოლოო ჯამში ქმნის ეროვნული თვითიდენტობისა და ეროვნული კონსოლიდაციის საფუძვლებს. ხოლო, თავის მხრივ, დედაენის ეს ფუნქციები განსაზღვრულია და გამოყვანილია სწორედ ენის ენერგეისტული გაგებიდან, ანუ იმ ფუნდამენტური ჰუმბოლდტისეული გაგებიდან, რომლის მიხედვითაც, ენა წარმოქმნა (Erzeugung), ენერგეა (Energeia) (ვ. ფონ ჰუმბოლდტი):

1. დედაენა, როგორც სამყაროს ცნობიერების ფაქტად გარდამქმნელი გონითი ძალა;
2. დედაენა, როგორც ერის ისტორიის აგებაში თანამონაწილე გონითი ძალა და ერთიანი (დედა-)ენობრივი სოციუმის (გ. რამიშვილი) შემქმნელი გონითი ძალა;
3. დედაენა, როგორც ერის კულტურის, ეროვნული კულტურული შემოქმედების დაფუძნების აუცილებელი წინაპირობა [რამიშვილი 2000: 7-10].

ხოლო, დედაენის ამ ფუნდამენტური „მაიდენტიფიცირებელი“ ფუნქციების ეფექტური რეალიზების აპრიორულ წინაპირობად გ. რამიშვილი მიიჩნევს დედაენობრივ აღზრდას, რაც გულისხმობს სკოლებში მშობლიური ენისა და ლიტერატურის (ამ შემთხვევაში ქართული ენისა და ლიტერატურის), ან სხვა ჰუმანიტარული საგნების, მაგ., საქართველოს ისტორიის ისე სწავლებას, როდესაც ამ დისციპლინების სწავლებისას წინა პლანზე წამოწეულია არა დედაენის გრამატიკული კოდექსები, ან მშრალი ისტორიული ფაქტები ერის ისტორიიდან, არამედ წინა პლანზე წამოწეული და გათვალისწინებულია დედაენისეული, დედაენობრივი მსოფლხედვა, ანუ ის, თუ როგორ და როგორი „მოაქვს“ სამყარო დედაენას ადამიანთან, ან როდესაც სწავლებისას წინ წამოწეულია ისტორიულ პროცესში, ე. ი. (ქართველი) ერის კონსოლიდაციის, ეროვნული სახელმწიფოსა და ეროვნული კულტურის დაფუძნების პროცესში დედაენის გადამწყვეტი როლი.

შესაბამისად, დედაენობრივი აღზრდა თავის მხრივ, ქმნის წინაპირობას იმისა, რომ (დედა-)ენობრივი სოციუმის ყოველმა ცალკეულმა წევრმა, ერთი მხრივ, საკუთარი თავი თანაგანიცადოს საკუთარი ერის მთლიან (როგორც წარსული, ისე მიმდინარე) ისტორიულ პროცესსა და ეროვნული კულტურის შექმნაში ჩართულმა შემოქმედმა ინდივიდმა და თავი გააცნობიეროს ამ ისტორიისა და კულტურის განუყოფელმა წევრმა; ხოლო, მეორე მხრივ, წმინდად პიროვნულ ეგზისტენციალურ სიბრტყეზე, დედაენობრივი აღზრდა ქმნის სუბიექტის „ეგზისტენციალური მდგრადობის“ წინაპირობას, რათა მან მოიპოვოს საკუთარი პიროვნული იდენტობა უკვე მთლიან სამყაროსთან და ეგ-

ზისტენსთან მიმართებაში, დაძლიოს ცნობილი ეგზისტენციალური შიში, ანუ კირკეგაარდისეული (კირკეგორისეული) შიში (Angst) და ძრწოლა (Zittern) და მოიპოვოს საკუთარი „შინი“ (das Zuhause). შესაბამისად, დედაენობრივი აღზრდა (იქნება ეს სახლში, სკოლაში, თუ შემდგომ) გულისხმობს როგორც სოციალური (ამ შემთხვევაში, ეროვნული), ისე წმინდად პიროვნული იდენტობის მოპოვების პრობლემატიკასა და ასპექტებს.

ამიტომ, გ. რამიშვილის დედაენის თეორიაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება სწორედ დედაენობრივ აღზრდას და ეს ასპექტი მისი თეორიის უმთავრესი ასპექტია:

ენის შესწავლა არის ინდივიდის გარდაქმნა დედაენის ძალით და მისი ჩართვა თითქმის მთლიანად ენობრივი საკრებულოს ცნობიერებაში. ეს შეზრდა ინდივიდისა დედაენაში არის აუცილებელი პირობა იმ პროცესების გასაცნობად, რითაც ადამიანის ცნობიერება ხანგამძლე ღირებულებებს ქმნის. სწორედ ეს შეზრდა გარდაქმნის პიროვნებას და „ენობრივ მსოფლხატს“ აზიარებს, რითაც იგი არა მარტო ღრმად ეცნობა დედაენას, არამედ ამით კულტურის ფორმათა შექმნაშიც მონაწილეობს და მყარად იმკვიდრებს ადგილს დედაენით შემოწერილ ენის საკრებულოს ისტორიაში, რაც იგივე ერის ისტორიაა, მაშასადამე, იგივე ენობრივი სოციუმის ისტორიაა, დედაენით გაერთიანებული ხალხის ისტორიაა. [...]

მთავარია ბავშვის აღზრდა დედაენის ძალთა მოხმობით მასზე აგებული კულტურის წიაღში. იგი დედაენას სწავლობს, შეუცნობლად ითვისებს ენის შინაარსობრივ (ანუ მსოფლხედვით – კ. ბ.) ასპექტს, გამოცდილებასა და იმ შედეგებს, რასაც მარტო თვითონ, საკუთარი ძალებით ვერასდროს ვერ შექმნიდა; იგი ისე „მოძრაობს“ ამ ფორმებში, რომ დედაენის შინაარსეული აგებულება, თავისი უზარმაზარი სფეროებით, მისთვის „ბუნებრივი“ საგანთხედვა ხდება. ადამიანი დაბადებიდან სიკვდილამდე მასშია ჩართული და მასთან კავშირი ნიშნავს არა მხოლოდ ამ ენაზე წერა-მეცყველებას, არამედ დედაენით აზროვნებასაც, მოქმედებასაც. ბავშვი დედაენაში მოცემულ ენობრივი ერთობის პრინციპს სწავდება. ეს პრინციპი სათანადო ხალხის ეროვნულობის ცნობიერებას ქმნის და აფუძნებს. [...]

თუ ენის ცოდნას გავუფართოვებთ მოწაფეს, ეს უთუოდ იმიტომ კი არაა, რომ შემეცნებითი ინტერესის დაკმაყოფილებით შემოვფარგლოთ, არამედ, პირველყოფლისა, დედაენის ცოდნით იგი ენობრივი ერთობის წევრად ვაქციოთ; დედაენით აღზრდის ეს ამოცანა უმთავრესია, სწავლებას ამაზე დიდი მიზანი სხვა არაფერი აქვს. აღზრდის შედეგები ქცევაში ჩანს, შემდეგ კი ცოდნაში (ასევე მენტალობაში – კ. ბ.). ამოცანა ქართული ენის შესწავლისა უკვე სხვაგვარად დაისმის ამ ფონზე: დედაენის სამყაროში მთელი სიგრძე-სიგანით შეღწევა, თანაც, არა გრამატიკის ფრაგმენტებით, რაც უსიცოცხლოა და არაღრმა. „ქართული ენის სწავლებიდან“, როგორც სავალდებულო დისციპლინიდან, უნდა გადავი-

დეთ უფრო აღზრდის თვალსაზრისზე, „ქართველთა დედაენის სწავლებაზე“, ე. ი. დედაენის შესაძლებლობათა გაცნობაზე. დედაენით ბავშვი ეხება გარემომცველი სინამდვილის საგნებსა და საკუთარ ცხოვრებაში ჩართულ მოქმედებებს, იმას, რაც აკავშირებს ერთმანეთთან დედაენას და მისი ხალხის მთელ ცხოვრებას. ამის შეთვისება მას საზოგადოების სრულყოფილებიან წევრად აქცევს. აქ ხდება არა პასიური მიღება ენისა, როგორც სავალდებულო სწავლებისათვის, არამედ ხდება ინტერესის აღძვრა და სამოქმედოდ მუდმივი მზადყოფნა [რამიშვილი 2000: 11, 43, 43-44, 44-45].¹

აქედან გამომდინარე, თუკი ამოსავალ პუნქტად ავიღებთ ენერგეისტული ენის თეორიის იმ საფუძველმდებ დებულებას, რომ ადამიანი უპირველეს ყოვლისა ენობრივი არსებაა (Sprachwesen) (ვ. ფონ ჰუმბოლდტი, ჰ. გიპერი) [ბრეგაძე 2009: 257-269; გიპერი 1992: 135-153] და აქვე, თუკი მხედველობაში მივიღებთ ენერგეისტულ ენის თეორიაში შემუშავებულ დედაენობრივი რეალიზმის აპრიორის (ლ. ვაისგერბერი, გ. რამიშვილი), მაშინ სოციალური და ისტორიული ასპექტის გათვალისწინებით, ანუ იმის გათვალისწინებით, რომ ადამიანი ამავდროულად ისტორიულ პროცესში აპრიორულად ჩართული სოციალური არსებაა, ცხადი ხდება, რომ ადამიანი სწორედ დედაენობრივად დეტერმინებული ენობრივი არსებაა. შესაბამისად, ადამიანის „სოციალურობა“ და „ისტორიულობაც“ სწორედ დედაენობრივად დეტერმინებული, რაც ქმნის წინაპირობას დედაენობრივად განსაზღვრული ეროვნული კულტურის დასაფუძნებლად.

დედაენის ეს აპრიორულობა, რამდენადაც იგი უპირველეს ყოვლისა გონითი/გაისტური ბუნებისაა, მართალია, მაგ., მატერიალური კულტურის ძეგლებისაგან განსხვავებით ხელშესახები და თვალსაჩინო არაა (ვინაიდან დისტანცია წაშლილია დედაენასა და „დედა-

1 ეს „შეზრდა“ რომ ემპირიული მონაცემებითაც დასტურდება, ამის ნიმუშია თუნდაც გერმანელ ნეოჰუმბოლდტოლოგ ჰ. გიპერის (1919-2005) მიერ მიუნსტერის უნივერსიტეტის ზოგადი ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ჩატარებული ექსპერიმენტი, როდესაც დაკვირვების ობიექტი იყო 0-3 წლის ასაკის 77 ბავშვი: კერძოდ, ექსპერიმენტის მიზანი იყო იმის დადგენა, თუ როგორ მიმდინარეობდა გერმანელ ბავშვებში ჩვილი ასაკიდან სამ წლამდე ენის (დედაენის) ათვისება და შესწავლა (ე. წ. Spracherwerb/Spracherlernung). ექსპერიმენტი ბუსტად სამი წლის მანძილზე უწყვეტად მიმდინარეობდა დაკვირვების ობიექტების სპეციფიკიდან გამომდინარე: ანუ, ბავშვების მიერ ენის ათვისებას/დაუფლებას აკვირდებოდნენ უწყვეტ რეჟიმში – დაწყებული ჩვილი ასაკიდან სამ წლამდე [გიპერი 1992: 137-138]. ექსპერიმენტმა ემპირიულად დაადასტურა, რომ ადამიანი, უპირველეს ყოვლისა, ენობრივი არსებაა, უფრო ზუსტად, დედაენობრივი არსებაა. ექსპერიმენტის შედეგები შემდგომ გამოიყენა წიგნად სათაურით „ბავშვები გზად ენისაკენ“ [გიპერი 1985].

ენობრივი სოციუმის“ ყოველ ცალკეულ წევრს შორის, თავად დედაენის რეალიზმიდან და ამ რეალიზმის საფუძველზე ჩამოყალიბებული „თავსმოხვეულობიდან“ გამომდინარე), მაგრამ ეს აპრიორულობა განსაკუთრებით თავს იჩენს კონფლიქტურ სიტუაციებში, როდესაც ცდილობენ ამა თუ იმ ფორმით დედაენის ენერგეისტული ფუნქციების (მაგ., ერის სულიერი და კულტურული კონსოლიდაციის ფორმირების გაისტური ფუნქცია), შეზღუდვას, ანუ დედაენის „ფუნქციონირების“ გაუქმებას.

III. დედაენის, როგორც მსოფლამგები გონითი ძალის, გააზრება ქართულ გონის ისტორიაში (X-XVIII ს.ს.)²

დედაენის ის ფუნდამენტური ფუნქციები (ცნობიერების აგებაში, ეროვნული კულტურის, ისტორიასა და ენობრივი სოციუმის შექმ-

- 2 ქართველი ერის მთელი ისტორიის მანძილზე მოქმედ დედაენის გადამწყვეტ მაიდენტიფიცირებელ სოციალურ და ეროვნულ ფუნქციაზე ჯერ კიდევ ყურადღება გაამახვილეს გ. რამიშვილმა [რამიშვილი 2000: 152-169] და გერმანელმა ქართველოლოგმა ვ. ბოედერმა [ბოედერი 1998: 68-81].: „ენის შესახებ იმ თვალსაზრისის მოხმობით, რომელსაც ჩვენ ვუწოდებთ „ენერგეისტულს“, შესაძლებელია შესწავლილ იქნას კონკრეტული ენა მისი ისტორიული ძალის მიხედვით, როგორც ფაქტორი ეროვნული კონსოლიდაციისა. ასეთად გაიგება ერის დედაენა, როგორც სოციალური სიდიდე და არა ინდივიდის დედაენა (დედის ენა). ქართველი ერის ისტორია კი გვაწვდის უმნიშვნელოვანეს მასალას ენის ამგვარი გაგებისათვის. [...] ენა არ არის მარტოდენ ანარეკლი ან უბრალო რეგისტრატორი ისტორიული პროცესისა, არამედ იგი კულტურის ფაქტის აგებაში მონაწილე ფაქტორია და, ამდენად, ისტორიულ პროცესშიც ჩართული. [...] ვიმეორებთ და დავასკვნით: ენა არ არის მხოლოდ თანმხლები ისტორიისა, არამედ ისტორიის მთლიან პროცესში აქტიურად არის ჩართული და ამდენად მისი თანაამგებია“ [რამიშვილი 2000: 153, 154, 166]; შდრ.: „ჩემი აზრით, ქართული ენა მხოლოდ მე-19 საუკუნიდან მოყოლებული არ ასრულებდა ქართველი ერის კონსოლიდაციისა და სხვა ერებისაგან გამომიჯვნის ლეგიტიმურ ფუნქციას, არამედ ეს ფუნქცია მას მთელი ისტორიის მანძილზე მუდამ ჰქონდა. კრიზისულ ვითარებაში სწორედ ენა ავლენს საკუთარ თავს, როგორც იდენტიფიკაციის განხორციელების საშუალებას და ენის ამ მიზნით გამოყენება ყოველთვის შესაძლებელია. ამ თვალსაზრისით ქართული ენა განსაკუთრებულ შესაძლებლობებს ავლენს და განსაკუთრებულ წინაპირობებს ქმნის“ [ბოედერი 1998: 68-69]. ასევე შდრ.: „ქართულ ენას ბერძნულთან კონკურენცია გაცილებით ადრე – ქრისტეს შემდეგ უკვე III-IV საუკუნეებიდან მოუხდა. მას ამ დროისათვის დიდი ხნის მოპოვებული ჰქონდა მნიშვნელოვანი სოციალური ფუნქცია – იგი ჩვენი წინაპრების ეროვნული იდენტიფიკაციისა და კულტურული თვითდამკვიდრების ძირითადი საშუალება იყო. [ბოლქვაძე 2007:106].

ნაში თანამონაწილეობა), რაც ენერგეტიკულმა ენის თეორიამ გამოყო, ქართულ გონის ისტორიაში იმთავითვე იქნა გაცნობიერებული. აქ მხედველობაში მაქვს შემდეგი ტექსტები: „ქართლის ცხოვრება“, კერძოდ, ლეონტი მროველის ცნობა ფარნავაზის მიერ ქართული ენის მთელი საქართველოს მასშტაბით (ანუ, ამ შემთხვევაში ქართულ ტომთა განსახლების არეალის მიხედვით) განვრცობისა და ქართული ანბანის შექმნის შესახებ, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ მოცემული მერჩულეს ფორმულა, იოანე ზოსიმეს „ქება და დიდება ქართლისა ენისად“, სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი „სიტყვის კონა“//„ლექსიკონი ქართული“ აღნიშნულ ტექსტებში ქართული ენა (დედაენა) გააზრებულ იქნა, როგორც ქართველი ერის თვითიდენტობის განვითარებაში, ქართველი ერის ჩამოყალიბებასა და კონსოლიდაციაში, ქართველი ერის ისტორიის, კულტურისა და სახელმწიფოებრიობის აგებაში იმთავითვე ჩართული გონითი ფენომენი.

„ქართლის ცხოვრება“ (XI ს.) ფარნავაზის მიერ მხოლოდ ქართული ანბანის შექმნის შესახებ კი არ გვაწვდის ცნობას, არამედ მას უპირველეს ყოვლისა ქართული სახელმწიფოს მასშტაბით ქართული ენის განმავრცობლად მოიხსენიებს, ვინც ქართულ ენას მწიგნობრული ფუნქცია მიანიჭა, რაც გულისხმობდა ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსით აღჭურვას, ე. ი. სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის ქართულ ენაზე წარმართვას:

ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა ნათესავთაგანი. ამან განავრცო ენა ქართული და არღარა იზრახებოდა სხუად ენად ქართლსა შინა თვინიერ ქართლოსისა, და ამან შექმნა მწიგნობრობად ქართული [ქართლის ცხოვრება 2008: 46].

ამგვარად, ლეონტი მროველთან (XI ს.) ქართული ენა გააზრებულია ერთიანი ეროვნული ცნობიერებისა (ეროვნული თვითიდენტობისა) და ქართველი ერის სახელმწიფოებრივი და კულტურული კონსოლიდაციის ფუნდამენტად. შესაბამისად, ერთიან ქართულ სახელმწიფოსა და მის ფარგლებში ქართველი ერის ჩამოყალიბება, ქართული ენის მაიდენტიფიცირებელი მოქმედების კონტექსტში მიმდინარეობს: კერძოდ, ლეონტი მროველის ტექსტში, როდესაც ის აღწერს მეფე ფარნავაზის სახელმწიფო აღმშენებლობით მოღვაწეობასა – ქვეყნის ადმინისტრაციულ და რელიგიურ მოწყობას [ქართლის ცხოვრება 2008: 43-45], იქვე, ამ აღმშენებლობით პროცესებს უშუალოდ ქართული ენის განვრცობას, ე. ი. ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსით აღჭურვას უკავშირებს [ქართლის ცხოვრება 2008: 46]. აი, სწორედ აქ იკვეთება ქართული ენის, როგორც ქართ-

ველთა დედაენის, უმთავრესი მაიდენტიფიცირებელი ენერგეისტული ფუნქცია: ვინაიდან ქართული ენა, ლეონტის მიხედვით, ქართული სახელმწიფოებრიობის დაფუძნებისა და მისი მონოლითურობის უმთავრეს გონით წინაპირობად ფუძნდება და მოიაზრება, ამავდროულად აქ საზგასმულია ისიც, რომ ამ სახელმწიფოებრივი გაერთიანების ფარგლებში გაერთიანებული და თავმოყრილი ქართველი ტომების ერთიან ეროვნულ თვითცნობიერებას, ანუ, ეროვნულ თვითიდენტობას, უპირველესად სწორედ ქართული ენა აფუძნებს, რაც შემდგომ ეტაპზე ვლინდება ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა და დაფუძნების შესაძლებლობის წინაპირობად. თავის მხრივ, ეს ეროვნული თვითიდენტობა ყოველი ცალკეული ქართველის ცნობიერებაში ქართული ენის მიერ წარმოქმნილ დედაენობრივ მსოფლხედვასა და მსოფლქმნას/მსოფლაგებას ეფუძნება, რაც ნიშნავს იმას, რომ ყოველი ცალკეული ქართველის ცნობიერებაში სინამდვილის, სამყაროს მსოფლხატი და ამ სამყაროში ეგზისტენციალური ორიენტირება სწორედ დედაენით (ქართული ენით) იქმნება.

ამგვარად, თუკი ამოვალთ დედაენის ენერგეისტული თეორიის ფუნდამენტური დებულებიდან (ლ. ვაისგერბერი, გ. რამიშვილი), რომლის მიხედვითაც ეროვნული თვითიდენტობა ფუძნდება იმ აპრიორული ობიექტური ლინგვო-კულტურული ფაქტის საფუძველზე, რასაც ლ. ვაისგერბერმა ენობრივი რეალიზმი უწოდა (იხ. ზემოთ), რაც გულისხმობს ყოველი ცალკეული სუბიექტის ცნობიერების დედაენით აპრიორულ დეტერმინებას [ვაისგერბერი 1957:19-39; რამიშვილი 2000: 6-15], აქედან გამომდინარე, ქართველი ერის სახელმწიფოებრიობის საწყის ეტაპზევე ყოველი ცალკეული ქართველის ცნობიერება იმთავითვე დეტერმინებული იყო დედაენობრივი ტოტალობის მიერ: ანუ, ყოველი ცალკეული ქართველის ცნობიერებაში მოცემულ სამყაროს მოდელს, სინამდვილის საგანთმიმართებათა „ცნობიერების საკუთრებად გარდაქმნას“ სწორედ დედაენობრივი მსოფლხედვა, დედაენობრივი მსოფლაგება/მსოფლქმნა ედო საფუძველად. ხოლო თავის მხრივ ეს დედაენობრივი ტოტალობა ქმნის საყოველთაო ეროვნული თვითიდენტობის შესაძლებლობის წინაპირობას, რაც საბოლოო ჯამში გადაიქცევა ეროვნული სახელმწიფოს დაფუძნებისა და მისი შემდგომი ერთიანობის წინაპირობად.

ამგვარად, ლეონტი მროველის მიხედვით, ქართველი ერის ისტორიაში ქართული ენა ფუძნდება იმ ერთ-ერთ საყოველთაო ობიექტურ განზომილებად, იმ აპრიორულ ენობრივ რეალობად და ტოტალობად, რომელიც ერთბაშად და მთლიანად მოიცავს ყოველი ცალკეული ქართველის ცნობიერებას, ანუ აღჭურავს ყოველი ცალკეული ქართ-

ველის ცნობიერებას დედაენობრივი მსოფლხედვით, რაც შემდგომ ეტაპზე არის ქართველთა ეროვნული თვითცნობიერების, თვითიდენტობის, ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა და შემდგომ სახელმწიფოებრივი ერთიანობის შესაძლებლობის უმთავრესი წინაპირობა. ამიტომაცაა საინტერესო სწორედ ის ფაქტი, რომ ლეონტი მროველი ქართული ენის (დედაენის) ამ ამგებ (bildend) ძალას სწორედ ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაფუძნებასა და სახელმწიფოებრივი მოწყობის საწყისებს უკავშირებს, კერძოდ, მეფე ფარნავაზის მოღვაწეობის პერიოდს (ქრისტეს შობამდე IV-III ს.ს. მიჯნა), რაც ნიშნავს იმას, რომ ქართულ გონის ისტორიაში იმთავითვე გაცნობიერდა ქართული ენის, როგორც დედაენის, ფუნდამენტური როლი ქართველი ერის ჩამოყალიბების, ქართველი ერის კონსოლიდაციის დაფუძნების, ქართველი ერის თვითცნობიერებისა და თვითიდენტობის აგების თვალსაზრისით: ანუ, იმთავითვე გაცხადდა და გაცნობიერდა, რომ ქართული ენა, ე. ი. ქართველთა დედაენა შემდგომში „ქართულად“ ინტერპრეტირებულ ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან ერთად (აქ მხედველობაში მაქვს არეოპაგტიკის ბაზაზე – პეტრე იბერი – ინტერპრეტირებული ქრისტიანობა) ქართველი ერის ერთიანი ეროვნული ცნობიერებისა (ეროვნული იდენტობისა) და ქართული სახელმწიფოს ერთიანობის ერთ-ერთი უმთავრესი საფუძველია.

ქართველი ერის თვითცნობიერების, ისტორიისა და კულტურის ამგებ ერთ-ერთ გონით ძალად ქართული ენის ლეონტი მროველისეული გააზრება ქართულ გონის ისტორიაში ერთი საუკუნით ადრეც იყო მოცემული, კერძოდ, აქ მხედველობაში მაქვს გიორგი მერჩულეს (X ს.) მიერ „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ (X ს.) მოცემული ცნობილი ფორმულა: „ქართლად ფრიადი ქვეყანად აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვად ყოველი აღესრულებს“ [მერჩულე 1987: 591].

აქაც, ისევე როგორც მროველთან, ქართული ენა გაიაზრება, როგორც ეროვნული თვითიდენტობისა და სახელმწიფოებრივი მთლიანობის წარმომქმნელი (ამგები) გონითი ძალა. მაგრამ მერჩულეს ფორმულაში დედაენის მსოფლამგები ძალა უკვე სარწმუნოებრივ სფეროზეც ვრცელდება, რამდენადაც აქ ქართული ენა გააზრებულია, როგორც ქართველთა სარწმუნოებრივი (ქრისტიანული) ცნობიერების ამგები ძალაც, ანუ, ხაზგასმულია ქართული ენის, როგორც დედაენის, მაკონსტრუირებელი როლი ქართველი ერის სარწმუნოებრივი თვითიდენტობის თვალსაზრისითაც. შესაბამისად, მერჩულეს ფორმულაში ხაზგასმულია, რომ ქართველთა ქრისტიანობა და სარწმუნოებრივი იდენტობა უპირველესად ეფუძნება დედაენას, რაც ნიშნავს

იმას, რომ ყოველი ცალკეული ქართველისათვის, ყოველი ცალკეული ქართველის ცნობიერებაში ქრისტიანობა თავის მთლიანობაში (ლოცვა, ღვთისმსახურება, საეკლესიო ლიტურატურა) ფუნდებდა მხოლოდ და მხოლოდ დედაენით მოწოდებული, დედაენობრივი მსოფლხედვით მოტანილი:

თითოეული მლოცველი, ცხადია, თვითონვე აღავლენს ლოცვას, მაგრამ რაკი იგი ქართულად სრულდება, ამით ყოველი მლოცველი შინაგანად ერთიანდება (დედაენაზე დამყარებული ლოცვის საფუძველზე – კ. ბ.) ერთ დიდ საზოგადოებაში, რასაც „ფრიადი ქვეყანად“, ანუ „საქართველო“ ჰქვია. ეს შინაგანი ერთობა ემყარება ქართული ენის შინაგან გამაერთიანებელ ძალას, მისი შინაფორმის შეგრძნებას. ლოცვის ღრმად პიროვნულ აქტში თითოეულ ქართულ სიტყვას მინიჭებული აქვს ღვთიური ძალა და ამ ძალის შეგრძნება გამსჭვალავს საზოგადოების ყოველ წევრს, პირველ ყოვლისა, ერის მასშტაბით! ეს არის არა სამეცყველო კოლექტივი – ბგერითი ინფორმაციის გადაცემაზე აგებული – არამედ ერთი ენობრივი მსოფლგაგებით (შეგვეძლო ასევე გვეთქვა „მსოფლაგებით“ – კ. ბ.) შეკრული ერთობა [რამიშვილი 2000: 155].

ამგვარად, მერჩულეს ფორმულაში ხაზგასმულია, რომ თავისი არსით კოსმოპოლიტურ ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან ყოველი ცალკეული ქართველის იდენტობის, მასთან „გაშინაურებისა“ და მისი მშობლიურად (ქართულად) განცდის საფუძველი სწორედ დედაენაა, რომ ყოველი ქართველი ქრისტიანულ სარწმუნოებას „თავისად“ უპირველესად მაშინ მიიჩნევს, თუკი ის ქართული ენით, ანუ დედაენით იქნება მოწოდებული. შესაბამისად, მერჩულეს ფორმულის მიხედვით ყოველი ქრისტიანი ქართველი ისწრაფვის „დედაენობრივი რელიგიის“ (გ. რამიშვილი), ამ შემთხვევაში, დედაენობრივი ქრისტიანობის, ე. ი. დედაენობრივი მსოფლხედვითა და მსოფლაგებით დეტერმინებული ქრისტიანობის დაფუძნებისაკენ.³

3 ამ თვალსაზრისით საინტერესო დაკვირვებას გვთავაზობს ს. რატიანი, როდესაც იგი ყურადღებას ამახვილებს ქართლის ცხოვრებაში მოხმობილ და ხშირად ხსენებულ ტერმინზე „სარწმუნოებით ქართველი“ და სრულიად მართებულად მიუთითებს, რომ „სარწმუნოებასა და ენას ტოლპირველადი მნიშვნელობა აქვს, რადგან სწორედ ქართული ენაა იმის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი საფუძველი, რომ ქრისტიანობა გადაიქცევა ქართულ სარწმუნოებად“ [რატიანი 2009: 33]. ამგვარად, ფორმულირებაში „სარწმუნოებით ქართველი“ ინტენციურებულია ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი ქართველთა იდენტობის საკუთრივ ქართული სპეციფიკა, კერძოდ ის, რომ ყოველი ცალკეული ქართველისათვის ქრისტიანული რწმენა იმთავითვე ქართულ ენაზე, ანუ დედაენაზე, უნდა ყოფილიყო მოწოდებული: ე. ი. სარწმუნოებით ქართველია ის, ვინც ამ სარწმუნოებას (ე. ი. ქრისტიანულ რწმენას) საკუთარ დედაენაზე/მშობლიურ ენაზე იღებს, აფუძნებს და ავითარებს. ამგვარად, აღნიშნულ

აღსანიშნავია, რომ იმავე პერიოდში იქმნება სხვა ტექსტიც, სადაც ქართული ენის ფუნდამენტური სარწმუნოებრივი და კულტურული მისიაა გაცხადებული და პროპაგირებული, კერძოდ, აქ მხედველობაში მაქვს იოანე ზოსიმეს (დაახლ. X ს.) ცნობილი ტექსტი „ქაბაა და დიდება ქართულისა ენისაჲ“ (დაახლ. X ს.). ჩემი აზრით, ეს ტექსტი დღეს მნიშვნელოვანია არა მასში გაცხადებული მესიანისტური და ესქატოლოგიური ნარატივითა და დისკურსით, რაც შუასაუკუნეებისათვის დამახასიათებელი სრულიად „ბუნებრივი“ სარწმუნოებრივი და კულტურული დისკურსი იყო [დობორჯგინიძე 2007: 93-95], არამედ, აქ საინტერესოა სწორედ ქართული ენის ქართველთა სარწმუნოებრივი და მესიანისტური იდენტობის ამგებ აპრიორულ გონით ძალად გააზრება: კერძოდ, ის, რომ იოანე ზოსიმე ქართველთა სარწმუნოებრივ-მესიანისტურ ამოცანებს პირდაპირ უკავშირებს ქართულ ენას და ამ პროცესებში ქართულ ენას იმთავითვე ჩართავს, აქ ქართული ენა იმლიციტურად უკვე იმთავითვე მოიაზრება, როგორც ქართველთა ეროვნული თვითიდენტობის საფუძველიც, ვინაიდან ნაციონალური მესიანისტური ქმედებისა და მესიანისტური იდეის გარშემო შემოსაკრებად აუცილებელია ცნობიერებისეული მთლიანობა, ეროვნული კონსოლიდაცია, ანუ, საკუთრივ ამ იდეასთან იდენტობის საფუძველი; ხოლო იოანე ზოსიმე ამ მესიანისტურ, და ამედროულად, ესქატოლოგიურ იდეასთან (რამდენადაც იესო ქრისტეს მეორედ მოსვლის დროს ქართული ენით განიკითხება ყოველი – „რათა ყოველსა ენასა ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა“) იდენტობის საფუძველად, პირველ რიგში, სწორედ ქართულ ენას მოიაზრებს, რითაც იმპლიციტურად უკვე ხაზგასმულია ეროვნული თვითცნობიერების ფორმირებაში ქართული ენის (დედაენის) გადამწყვეტი როლი. მით უმეტეს, თუკი ამ თვალსაზრისით ასევე გავითვალისწინებთ იმ ფაქტორსაც, რომ იოანე ზოსიმე, წინ წამოსწევს რა ქართული ენის მესიანისტურ როლს, ამით იგი ამავდროულად ქართული ენის კულტურულ და სარწმუნოებრივ სტატუსს უთანაბრებს კონკურენტულ ბერძნულ ენას და ქართულ ენას აღამაღლებს კიდევ მასზე: ამ ასპექტში იოანე ზოსიმე ქართული ენის სახით გამოყოფს სწორედ იმ გონით საყრდენსა და ორიენტირს, რის საფუძველზეც უნდა მოხდეს ქართველთა კონსოლიდაცია ბიზანტიური კულტურისაგან საბოლოო ემანსიპირების პროცესში. ეს გონითი ორიენტირი კი არის ქართველთა მშობლიური ქართული ენა. ამით

ფორმულირებაში ცხადად ჩანს, რომ ქართველობისათვის ყოველთვის მნიშვნელოვანი და გადამწყვეტი იყო ის გარემოება, რომ ქრისტიანობისადმი მისი იდენტობა იმთავითვე საკუთარი დედაენით ყოფილიყო დეტერმინებული.

კი იმპლიციტურად ხაზი ესმევა ქართული ენის, როგორც ქართველთა დედაენის ფუნდამენტურ როლს ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების (თვითიდენტობის) დაფუძნების თვალსაზრისით.

შემდგომ პერიოდში, კერძოდ, XVII ს. და XVIII ს. პირველ ნახევარში, ქართველი ერის ისტორიის და ქართული სახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთ ყველაზე კრიტიკულ პერიოდში, როდესაც აშკარაა ერთიანი ქართული კულტურული და სახელმწიფოებრივი სივრცის რღვევა (სამეფო-სამთავროებად დაშლა, ქართლსა და კახეთში უმეფობის ხანა, პოლიტიკური შინააშლილობანი და ოსმალეთ-ირანის სამხედრო და კულტურული აგრესია), ქართული ენის დაკნინებისა და მისი სახელმწიფოებრივი სტატუსის კრახი, ფაქტორები, რაც შლიდა ქართულ ეროვნულ თვითცნობიერებას, ამ პერიოდში სულხან-საბა ორბელიანი (1658-1725) სწორედ ქართული ენის, როგორც დედაენის, ფუნდამენტურ როლს წამოსწევს წინ და ქართველთა ეროვნული თვითიდენტობის ხელახალი განმტკიცების ამოცანებს სწორედ ქართულ ენას უკავშირებს. ამის დასტურია მისი ლექსიკოგრაფიული მოღვაწეობა და ამ მოღვაწეობის ფუნდამენტური შედეგი – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი „სიტყვის კონა“//“ლექსიკონი ქართული“ (1685-1716):

XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოში არასახარბიელო ენობრივი სიტუაცია იყო – სამეფო-სამთავროებად დაშლილი ქვეყანა საფრთხეს უქმნიდა ხანგრძლივი წერილობითი ტრადიციის მქონე ქართულ ენას. მეორე მხრივ, პოლიტიკური ცენტრის დაქსაქსვის პირობებში მასზე კეთილისმყოფელ გავლენას ვერაფრით ვერ მოახდენდა მოგზაურ შარდენის მიერ აღწერილი ენათა სიმრავლე, რომლის გარემოცვაშიც არსებობდა ქართული ენა. [...] XVII-XVIII საუკუნეებში ქართულ ენას საქართველოში მრავალ ენასთან უწევდა თანაარსებობა. ამას გარდა, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სამეფო-სამთავროებად დაშლილ ქვეყანას ფაქტიურად მხოლოდ ენა აერთიანებდა. ენისთვის შინაგანი დაქუცმაცებისა და გარე ძალების დამღუპველი გავლენის ასაცილებლად ბუნებრივად დადგა ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, სტანდარტიზაციის საკითხი, რაც გულისხმობს ენის ნორმატიული ორთოგრაფიის, გრამატიკისა და ლექსიკონის შექმნას [ბოლქვაძე 2009: 92, 93].

ამგვარად, აქ მნიშვნელოვანია სწორედ ის ფაქტი, რომ მოცემულ ისტორიულ ვითარებაში, როდესაც ქართველი ერისა და ქართული სახელმწიფოებრიობის არსებობა-არარსებობის საკითხი მწვავედ იდგა, ქართული ენის, როგორც ქართველთა დედაენის, სახით საბამ გამოყო სწორედ ის ფუნდამენტური მაიდენტიფიცირებელი ძალა, რასაც შეეძლო ქართველი ერის ეროვნული თვითცნობიერების/თვითშეგნების კვლავ რეანიმირება. ამიტომაც, ლექსიკოგრაფიული მუშაობის მოტივაცია წმინდად სამეცნიერო კი არა, არამედ ლინგვო-კულტურული

იყო, სადაც წინა პლანზე წამოწეული იყო დედაენის ფუნდამენტური როლი ერის თვითიდენტობის დაფუძნების საკითხში: „სიტყვის კონაზე“ მუშაობის პროცესში საბა, ერთი მხრივ, აცნობიერებდა ქართული ენის დაკნინებულ სახელმწიფოებრივ და კულტურულ სტატუსს მოცემულ ვითარებაში – „რამეთუ ჟამთა ვითარებისაგან უჩინო ქმნილ იყო და ენა ქართველთა თვისთა ნებასა ზედა გაერყვნათ“ [ორბელიანი 1991: 27]; მაგრამ, მეორე მხრივ, ლექსიკონზე მუშაობის პროცესში იგი იდეოლოგიურად ეყრდნობოდა ქართულ გონის ისტორიაში ქართულ ენასთან დაკავშირებით შემუშავებულ თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც ქართული ენა გააზრებულია ერის თვითცნობიერების/თვითიდენტობის დაფუძნების ფუნდამენტურ გონით ძალად (მერჩულე, მროველი, იოანე ზოსიმე, მთაწმინდელები). ამიტომაც, შემთხვევითი არაა, რომ თავის ლექსიკოგრაფიულ მოღვაწეობას საბა სწორედ ფარნავაზის ენობრივ პოლიტიკასთან აკავშირებს, მასზე იღებს ორიენტაციას, ანუ ორიენტაციას იღებს ქართული ენის მაიდენტიფიცირებელი გონითი ფუნქციების მოქმედების საწყისებზე (IV-III ს.ს. ქრისტეს შობამდე) და ამით აგრძელებს იმ ტრადიციასა და თვალსაზრისს, რაც ქართული გონის ისტორიაში საუკუნეების მანძილზე იქნა შემუშავებული ქართულ ენასთან დაკავშირებით, რომლის მიხედვითაც ქართული ენა გააზრებულია, როგორც ქართული კულტურისა და ერის თვითშეგნების დაფუძნების აპრიორული გონითი ძალა (მერჩულე, იოანე ზოსიმე, მროველი, მთაწმინდელები): „[...] ენა ქართული, შესრულებული და განვრცელებული და განრკვეული ფარნავაზ ქართველთა პირველისა მეფისა მიერ, ბრძნისა და გონიერისა, რომელი იყო ძეთაგან ქართლოსიანთა წარმართი“ [ორბელიანი 1991: 28].

ხოლო მოცემულ სიტუციაში (მე-17-18 ს.ს.), როდესაც ქართულ ენას კონკურენცია უხდებოდა მარავალ უცხო ენასთან⁴ და ამ კონკურენციის პირობებში მისი, როგორც ქართველთა ეროვნული თვითიდენტობის ერთ-ერთი უმთავრესი ბაზისის, დესტრუქციის საფრთხე არსებობდა („უჩინო ქმნილ იყო“), რასაც კიდევ უფრო ართულებდა სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური დაქუცმაცებულობა, სულხან-საბამ პირველ რიგში სწორედ ქართული ენის, ქართველთა დედაენის სტანდარტიზაციისა და ამგვარად მისი სტატუსის წინ წამოწევის საფუძველზე – რამდენადაც იგი აცნობიერებდა დედაენის, როგორც

4 ამ თვალსაზრისით შდრ. ფრანგი მოგზაურის, ჟან შარდენის ცნობა: „საქართველოში ყველას აქვს უფლება იცხოვროს თავისი რჯულისა და ჩვეულებისამებრ, თავისუფლად ილაპარაკოს ამ საგანზე და დაიცვას საკუთარი შეხედულება. აქ შეხვდებით სომხებს, ბერძნებს, ურიებს, ოსმალებს, სპარსელებს, ინდოელებს, თათრებს, რუსებს, ევროპელებს“ [დამოწმებულია კ. კეკელიძის მიხედვით 1981: 315].

ქართველთა თვითიდენტობის ერთ-ერთი უმთავრესი ბაზისის მნიშვნელობას (ფარნავაზის ფაქტორი) – განიზრახა ქართველთა ეროვნული თვითიდენტობისათვის მოცემულ მწვავე კრიზისულ (თუ არა კატასტროფულ) ვითარებაში გამოენახა ის ფუნდამენტური გონითი ორიენტირი, რომლის საფუძველზეც მოხდებოდა ქართველთა თვითიდენტობის გადარჩენა, შენარჩუნება და განმტკიცება, რამდენადაც არსებულ ვითარებაში სხვა, უცხო რელიგიური და კულტურული გავლენებისაგან გამომიჯვნა და ქართველად თავის თავის (თვითიდენტობის) დაფუძნებისას მხოლოდ სარწმუნოება (ამ შემთხვევაში მართლმადიდებლური ქრისტიანობა) აღარ კმაროდა. ამიტომაც, ეროვნული თვითიდენტობის დაფუძნებისა და ერის კონსოლიდაციის უპირველეს გონით ორიენტირად საბამ მიიჩნია არა ქართველთა სარწმუნოებრივი წარმომავლობა, ანუ ქართველთა ტრადიციული ქალკედონურ-მართლმადიდებლური კონფესიური კუთვნილება, არამედ ქართული ენა, როგორც არსებულ კრიზისულ ვითარებაში ქართველთა თვითიდენტობის უმთავრესი ბაზისი.⁵

- 5 აღსანიშნავია, რომ დაახლოებით ამ პერიოდში, XVII ს. საუკუნის გერმანიაში, ათეულობით სამეფო-სამთავროებად დაშლილ-დაქუცმაცებულ და რელიგიურად ორად გაყოფილ გერმანიაში (კათოლიკობა vs. პროტესტანტობა) გერმანელი ერის თვითიდენტობის დაფუძნების უმთავრეს (თუ არა ერთადერთ) გონით ძალად ამ ეპოქის ინტელექტუალურმა ელიტამ (ზაქსენ-ანჰალტის ჰერცოგი ლუდვიგ I, მ. ოპიცი, ა. გრიფიუსი, ფ. ფონ ცესენი და სხვ.) სწორედ გერმანული ენა გაიზრა იმ გონით ფენომენად, რასაც გერმანელი ერის ეროვნული თვითშეგნება უნდა დაეფუძნებინა და გაემყარებინა. ამ თვალსაზრისით უნდა გავიხსენოთ მარტინ ოპიცისა (1597-1639) და მის თანამოაზრეთა მოღვაწეობა და მათი თაოსნობით დაარსებული გერმანული ენის საზოგადოებები (“Fruchtbringende Gesellschaft“ [1617], „Deutschgesinnte Genossenschaft“ [1643]) რომელთა უმთავრესი პრაგმატული და პრაქტიკული მიზანი იყო გერმანული ენის სტანდარტიზაცია და მისი ბარბარიზმების ბალასტისაგან „გაწმენდა“. მაგრამ ამ სუბიექტური პრაგმატული მიზანდასახულობის მიღმა ობიექტურად უფრო მაღალი მიზანი იკვეთებოდა: გერმანელი ენის პურისტების ამ ქმედებით ფაქტიურად ხაზი ესმებოდა და დგინდებოდა გერმანული ენის, როგორც დედაენის, უმთავრესი გონითი მაიდენტიფიცირებელი ფუნქცია, რაც უპირველესად ვლინდებოდა ცნობიერებისეულად და ტერიტორიულად დაქუცმაცებული გერმანელი ერის თვითცნობიერებაში ეროვნული თვითიდენტობისა და კონსოლიდაციის დაფუძნებაში. გერმანელთა ეროვნული თვითიდენტობის საწყისების დაფუძნების თვალსაზრისით, სადაც კვლავ (გერმანული) ენა თამაშობდა აპრიორულ როლს, ასევე მნიშვნელოვანი იყო მ. ოპიცამდე ერთი საუკუნით ადრე მარტინ ლუთერის (1483-1546) მიერ ბიბლიის გერმანულ ენაზე თარგმნა, სადაც გერმანულმა ენამ იმპლიციტურად იმთავითვე იკისრა მაიდენტიფიცირებელი ფუნქციები – გერმანული ენა აქ თავისთავად გამოვლინდა

სულხან-საბამ თავის ლინგვისტურ მოღვაწეობასა და მის მიერ შედგენილ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონს სწორედ ეს მისია და უმაღლესი მაიდენტიფიცირებელი ფუნქცია დააკისრა, როდესაც მან ქართული ლექსიკური მარაგის დალაგებას არა საგნობრივ-თემატური პრინციპი დაუდო საფუძვლად, არამედ დედაენობრივი მსოფლხედვის პრინციპი. შესაბამისად, საბა „სიტყვის კონას“ არა მხოლოდ ენის სტანდარტიზაციის ფუნქციას აკისრებდა, არამედ ქართული ენის, როგორც ქართველთა დედაენის, დედაენობრივი მსოფლხედვის მატარებელი ენერგეტული გონითი ძალის წინ წამოწევას (გ. რამიშვილი), ვინაიდან საბას რწმენით ერის თვითიდენტობა სწორედ საკუთარი დედაენის დედაენობრივ მსოფლხედვასა და მსოფლქმნას/მსოფლაგებას ეფუძნებოდა, რასაც ერის ცალკეული წარმომადგენელი არაცნობიერად თუ ქვეცნობიერად განიცდის და გრძნობს:

ჩვენი ყურადღება კარგა ხანია მიიპყრო ამ თვალსაზრისით სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ენის პირველმა განმარტებითმა ლექსიკონმა – „სიტყვის კონამ“ (მე-17 – საუკუნე). ამ ლექსიკონიდან გზადაგზა ვიმოწმებთ იმ სიტყვათა დეფინიციებს, საიდანაც ჩანს, რომ ეს არის, პირველყოვლისა, სწორედ დედაენის ლექსიკონი და არა უბრალო თავმოყრა საგანთა სახელწოდებებისა – გაწყობილი ანბანური წესით. ს. ორბელიანი დედაენის შიდააზრის მაძიებელია და, ამდენად, მაშენებელი ქართული ენის მსოფლხედვისა [რამიშვილი 1995: 13-14].

ენის ენერგეტული თეორიის თვალთახედვიდან მოცემულ სულხან-საბას ლექსიკონის რამიშვილისეულ შეფასებას ჩვენც ვიზიარებთ და მიგვაჩნია, რომ სულხან-საბას მიერ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შექმნა – ქართულ გონის ისტორიაში მომხდარი ეს საეტაპო მოვლენა – უნდა გავიაზროთ არა მხოლოდ როგორც პირველი ქართული განმარტებითი ლექსიკონის შექმნისა და ამის ბაზაზე ქართული ენის სტანდარტიზაციის დაფუძნების ცდა, არამედ, და უპირველეს ყოვლისა, როგორც ქართული ენის ფუნდამენტური მაიდენტიფიცირებელი გონითი ფუნქციების წინა პლანზე წამოწევისა და ამით ქართული ენის, როგორც დედაენის, ფუნდამენტური როლის ხაზგასმის ცდა ქართველთა შორის ეროვნული თვითიდენტობის ხელახალი დაფუძნების მიზნით. მსგავს გონით ფუნქციას საბას ლექსიკონი დღემდე ასრულებდა და დღესაც ასრულებს.⁶

როგორც გერმანელი ერის თვითშეგნების დაფუძნების შესაძლებლობის უმთავრესი გონითი წინაპირობა.

6 მნიშვნელოვანი და აღსანიშნავია, რომ თავის ნაშრომში „აღწერა სამეფოსა საქრთველოსა“ (1745) ვახუშტი ბატონიშვილი (1696-1757) ქართველთა ეროვნული თვითშეგნებისა და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს/სამეფოს („ერთმეფობა“) ფუნდამენტად ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან

დასკვნები

1. ქართული გონის ისტორიის ამა თუ იმ ეტაპზე ქართველთა სახელმწიფოებრივი და სარწმუნოებრივი იდენტობა იმთავითვე დაუკავშირდა მის (ე. ი. სახელმწიფოებრივი და სარწმუნოებრივი იდენტობის) დედაენობრივ წარმოშობას, რაც იმის დასტურია, რომ ქართველი ერთი გლობალური პოლიტიკური და სოციოკულტურული (მაგ. საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელება და ქართველი ერის მიერ მისი ოფიციალური მიღება – I-IV ს.ს.) თუ შიდა ისტორიული პროცესების დროს (სახელმწიფოებრიობის დაფუძნება, სამეფო-სამთავროებად დაშლა, სახელმწიფოებრიობის დაკარგვა) ცნობიერად თუ არაცნობიერად ორიენტაციას ყოველთვის საკუთარ დედაენაზე, როგორც საკუთარი თვითიდენტობის უმთავრეს ბაზისზე, იღებდა.

ერთად სწორედ ქართულ ენას მიიჩნევს: „პირველი, უკეთესი ჰკითხო ვისმე ქართველსა ანუ იმერსა, მესხსა, და ჰერკახსა რა რჯული ხარ, წამს მოგიგებს: <<ქართველი>>. მეორედ, არს ამათ ყოველთა წიგნი და ენა ერთი-იგივე ფარნაოზ პირველისა მეფისაგან ქმნული (ხაზი ჩვენია – კ. ბ.): და ჰკითხო რა წინთქმულთა მათ კაცთა: <<რა ენა და წიგნი უწყი>>, მოგიგებს მყის: <<ქართული>>. რამეთუ არა იტყვის, არცა რჯულსა, ენასა და წიგნსა იმერთასა, ანუ მესხთა და ჰერ-კახთასა, არამედ ქართულსა“ [ბატონიშვილი 1973: 291-292]. ამგვარად, აქ საინტერესოა, რომ ვახუშტი, ერთი მხრივ, ქართველთა სარწმუნოებას („რჯული“) ქართველთა ეროვნებასთან აიგივებს („რა რჯული ხარ, წამს მოგიგებს: <<ქართველი>>“), რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ ქართველისთვის ქრისტიანული სარწმუნოება „ეროვნულ ელფერს“ სწორედ ქართული ენით დეტერმინების საფუძველზე იღებს. მეორე მხრივ, აქ საინტერესოა ის, რომ ქართველთა ეროვნულ თვითიდენტობას ვახუშტი, ისევე როგორც საბა, ფარნაავს და მის მიერ გატარებულ ენობრივ პოლიტიკას უკავშირებს („ამათ ყოველთა წიგნი და ენა ერთი-იგივე ფარნაოზ პირველისა მეფისაგან ქმნული“), რითაც იმპლიციტურად მინიშნებულია ქართული ენის არქეტიპულ მაიდენტიფიცირებელ ფუნქციაზე ქართველთა ეროვნული თვითშეგნებისა და კონსოლიდაციის დაფუძნების თვალსაზრისით.

აქვე შევნიშნავ, რომ ქართული გონის ისტორიაში (X-XVIII ს.ს.) ქართული ენის, როგორც დედაენის, შესახებ შემუშავებულ ამ, საბოლოო ჯამში, ენერგეისტულ ხედვას შემდგომ მე-19 საუკუნეში ასევე გაიზიარებს ილია ჭავჭავაძეც, რომლის ენობრივ კონცეფციაში ქართული ენა (დედაენა) გააზრებულია (აწ უკვე „სეკულარიზებული“) ქართველი ერის ეროვნული იდენტობის დაფუძნების უმთავრეს გონით ძალად: „რადგანაც არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული – ენაა (ე. ი. დედაენა – კ. ბ.), ამიტომაც ტლანქი ხელი უმეცარის მოხელეობისა (აქ ილია, ზოგადად, რუსეთის იმპერიის რუსიფიკატორულ პოლიტიკასა და კერძოდ, ცარისტ რუს მოხელეებს გულისხმობს – კ. ბ.) ყველაზე უწინარეს მას მისწვდა“ (იხ. შინაური მიმოხილვა, 1881).

2. ამიტომაც, ქართველი ერის მთელი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე ქართული ენა, როგორც დედაენა, ზოგადად ქართველი ერის, და შესაბამისად, ცალკეული ქართველის ცნობიერებაში წარმოქმნის სამყაროს ხედვისა და აგების იმ ინვარიანტს, რომელიც დედაენას აპრიორულად მიაქვს მისთვის. აქედან გამომდინარე, ქართული ენა (დედაენა) ქართველი ერისა და ცალკეული ქართველის ცნობიერებასა და ცხოვრებაში ფუნდებდა, როგორც ფუნდამენტური ეგზისტენციალური და ზოგადკულტუროლოგიური ბაზისი, რომლის საფუძველზეც, ყოველი ცალკეული ქართველი, ერთი მხრივ, ახორცილებს სამყაროში ორიენტაციასა და თვითიდენტიფიკაციას – დედაენა როგორც საკუთარი შინი (das Zuhause); ხოლო, მეორე მხრივ, ქართული ენის (დედენის) საფუძველზე ყოველი ცალკეული ქართველი საკუთარ თავს მიაკუთვნებს საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებულ საკუთრივ ქართულ სარწმუნოებრივ, კულტურულ, ისტორიულ და სახელმწიფოებრივ სივრცეს. აქ კი გვაქვს შემდეგი აპრიორული მოცემულობა – ქართული ენა (დედაენა) როგორც „ქართველთა ეროვნულობის საფუძველი“ (გ. რამიშვილი).

3. ამიტომაც, ქართველი ერი მუდამ მტკივნეულად განიცდიდა (და განიცდის) ნებისმიერ ძალადობას საკუთარი დედაენის მიმართ და იმთავითვე აპროტესტებდა ქართული ენის სტატუსის დაკნინებას – თუნდაც 1978 წლის ქართველთა მასობრივი საპროტესტო გამოსვლები ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის გაუქმების მცდელობის გამო:

დედაენის არსი და მისი ფუნქციები კონფლიქტურ სიტუაციებში უფრო მოჩანს. 1978 წლის 14 აპრილს ქართველი ერი შეძრა იმ ფაქტმა, რომ საბჭოთა კავშირის მთავრობამ, კონსტიტუციის ახალი ტექსტის დასამტკიცებლად, მოიწადინა 75-ე მუხლის შესწორება, რის შედეგადაც ქართული ენა ვეღარ იქნებოდა სახელმწიფოებრივი სტატუსის მქონე, ანუ სახელმწიფო ენა. ეს ცნობა საყოველთაო აღშფოთების საგნად იქცა. აღშფოთების გრძნობა ყველას გადაედო, მან საზოგადოების ყველა ფენა მოიცვა. მთავრობის სახლის წინ ხალხი ბობოქრობდა (აქ აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ საპროტესტოდ ქართველობა რომელიმე პოლიტიკურმა ძალამ კი არ გამოიყვანა, არამედ ეს იყო ქართველთა სტიქიური და თავისთავადი პროტესტი – კ. ბ.). რა მოხდა? უცბად გაცნობიერდა, რომ ქართული ენა, როგორც ქართველთა დედაენა, ერის ფუნდამენტურ უღრმეს შინაგან კავშირშია და მეტიც: იგი ქართველთა ეროვნულობის საფუძველია. [...] აქედან მოჩანს, რომ დედაენა შემოქმედებითი ძალაა, რომელმაც ერი უცებ შეკრა და გააერთიანა [რამიშვილი 2000: 6].

4. დღეს, მასობრივი და ყოვლისმომცველი გლობალიზაციის პირობებში, როდესაც უმწვავესად დგას მცირერიცხოვანი ერების (მათ შორის ქართველი ერის) როგორც ფიზიკური, ისე მათი ეროვნული

კულტურების გადარჩენისა და ეროვნული თვითიდენტობის/თვითშეგნების შენარჩუნების საკითხი, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება დედაენას, როგორც ერის თვითიდენტობის განმტკიცებისა და განვითარების ერთ-ერთ უმთავრეს გონით ძალას. ამიტომ, დღესაც აქტუალურია და მნიშვნელოვანია ის პოზიციები დედაენის ონტოლოგიური არსის შესახებ, რაც თავის დროზე შემუშავებულ იქნა ენერგეტიკულ ენის ფილოსოფიასა და ენათმეცნიერებაში:

ყოველი ადამიანი რომ დედაენით ხარობს, ეს ჰუმანურობის წინამოწევაცაა და ევროპის აგების წინაპირობაც. ადამიანის უფლებათა მთავარი დეკლარაცია, რომელსაც „შეერთებულ ერთა ქარტია“ ჰქვია, საზეიმოდ აცხადებს, რომ ადამიანს აქვს ბუნებრივი უფლება დედაენისა. თუკი ვინმე ერთხელ იწამა, რომ ენა არ არის მარტოდენ ურთიერთგაგებინების საშუალება, იგი მიხვდება, რომ დედაენა არა სარგებლობის გამო აქვს ინდივიდს, ან გრძნობების დასაკმაყოფილებლად, არამედ იგი ისეთი ძალაა (Kraft), რომელიც მას, ვითარცა გონით არსებას, გარკვეულ ისტორიულ ადგილს მიუჩენს და განუმტკიცებს. [...] ჩვენ სწორედ დედაენით გალალეზული ევროპელები გვჭირდება [ლ. ვაისგერბერი დამოწმებულია გ. რამიშელის მიხედვით 1995: 172-173].

დამოწმებანი

- ბატონიშვილი** 1973: ვ. ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა; ქართლის ცხოვრება ტ. IV, მთ. რედ. ს. ყაუხჩიშვილი, გამ.-ობა „საბჭ. საქართველო“, თბ., 1973.
- ბოდერი** 1998: W. Boeder, Sprache und Identität in der Geschichte der Georgier (S. 68-81); in: *Georgien im Spiegel seiner Kultur und Geschichte. Zweites Deutsch-Georgisches Symposium: Vortragstexte*, Berlin, 1998.
- ბოლქვაძე** 2007: თ. ბოლქვაძე, ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ფუნქციონირების პოლიტიკურ-კულტურული კონტექსტი (გვ. 106-118); კრებული: *ქართული სალიტერატურო ენისა საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა I*, საქ. განათ. სამინისტრო. თბ. 2007.
- ბოლქვაძე** 2009: თ. ბოლქვაძე, სულხან-საბას ლექსიკონის სემიოზისი (გვ. 92-115); *სულხან-საბა ორბელიანი – 350. საიუბილეო კრებული*, ლიტ. ინსტ.-ის გამ.-ობა, თბ., 2009.
- ბრეგაძე** 2009: კ. ბრეგაძე, ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტის ფრაგმენტი „აზროვნებისა და მეტყველების შესახებ“ (გვ. 257-269); წიგნში: *კ. ბრეგაძე, ლიტერატურული და ენისფილოსოფიური ნარკვევები*, გამ.-ობა „მერიდიანი“, თბ., 2009.

- გიპერი** 1985: H. Gipper (Hg.), *Kinder unterwegs zur Sprache*, Schwann Verlag, Düsseldorf, 1985.
- გიპერი** 1992: H. Gipper, *Kinder unterwegs zur Sprache. Zum Prozeß der Spracherlernung in den ersten drei Lebensjahren* (S. 135-153); in: *H. Gipper, Theorie und Praxis inhaltbezogener Sprachforschung. Aufsätze und Vorträge (1953-1990)*, Bd IV. Nodus Publikationen, Münster, 1992.
- დობორჯგინიძე** 2007: ნ. დობორჯგინიძე, „ქება და დიდება ქართულია ენისა“ ქრისტიანული აღმოსავლეთის სახოტბო პოეზიის კონტექსტში (გვ. 92-100); *სემიოტიკა. სამეცნიერო ჟურნალი N 1*, ილიას უნივერსიტეტის გამ.-ბა, თბ., 2007.
- ვაისგერბერი** 1957: L. Weisgerber, *Die Muttersprache im Aufbau unserer Kultur*, Schwann Verlag, Düsseldorf, 1957.
- კეკელიძე** 1981: კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II, გამ-ობა „მეცნიერება“, თბ., 1981.
- მერჩულე** 1987: გ. მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება; *ქართული მწერლობა* ტ. I, თბ., 1987.
- ორბელიანი** 1991: ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული ტ. I, მთ. რედ. ილ. აბულაძე, გამ.-ობა „მერანი“, თბ., 1991.
- რამიშვილი** 1995: გ. რამიშვილი, ენათა შინაარსობრივი სხვაობა ენათმეცნიერებისა და კულტურის თეორიის თვალსაზრისით, თსუ-ს გამ-ობა, თბ., 1995.
- რამიშვილი** 2000: გ. რამიშვილი, დედაენის თეორია. დედაენა, მისი ფუნქციები და მისი სწავლება, გამ.-ობა „ქრონოგრაფი“, თბ., 2000.
- რატიანი** 2009: ს. რატიანი, „სარწმუნოებით ქართველი“: სეკულარიზაცია და ქართველი ერის დაბადება (გვ. 28-47); *კრებულში: ქართველი ერის დაბადება. ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი კონფერენციის მასალები (26-27 ნოემბერი, 2007)*, ილიას უნივერსიტეტის გამ-ობა, თბ., 2009.
- ქართლის ცხოვრება...** 2008: ქართლის ცხოვრება, მთ. რედ. რ. მეტრეველი, გამ-ობა. „მერიდიანი“//“არტანუჯი“, თბ., 2008.